

Mainettaan parempi ideologia

Freeden, Michael (2019). Mitä on ideologia? Suom. Tapani Kilpeläinen. niin & näin 2019. 154 sivua.

BRITTIÄINEN POLITIIKAN tutkija Michael Freeden kysyy, ansaitsevatko ideologiat huonon maineensa. Kirjan pääväite on, että ideologiat ovat politiikan välineitä. Niitä kuvataan kirjassa poliittisiksi perinteiksi, jotka innostavat yksilöitä ja ryhmiä poliittiseen toimintaan. Freedenin mukaan ”kaikki” ei ole ideologista, vaan kaikilla poliittisen ajattelun muodoilla on ideologinen ulottuvuus (s. 79). Ideologiat eivät ole ehtymässä, vaikka päinvastaista on väitetty.

Filosofien mukaan ideologia on heikkolaatuista ajattelua, mikä ei ole estänyt filosofeja olemasta myös ideologeja, vaikka he eivät tätä rooliaan korostaisikaan.

Ideologia-sanan keksijä, ranskalainen kreivi Antoine Destutt de Tracy (1754–1836) halusi luoda ideoita tutkivan tieteen, mikä sopi Freedenin mukaan hyvin 1800-luvun ranskalaiseen positivismiin. Yhteiskuntaa voi tutkia yhtä täsmällisesti kuin luontoa.

KLASSIKKOJEN MARSSI

Freeden marssittaa teoksessaan esiin useita ajattelijoita, jolloin ideologian käsite saa historiallista syvyyttä. Karl Marxille (1818–1883) ideologia merkitsi hallitsevia ajatuksia, jotka ovat hallitsevan luokan ajatuksia. Intressien suodattaminen ideologian läpi antaa

vaikutelman yleisesti hyväksytyistä ja rationaalisista totuusväitteistä. Ideologialla on saksalaissosiologi Karl Mannheimin (1893–1947) mukaan myös psykologisia ja tiedostamattomia sekä rituaalisia ilmenemisen muotoja. Hän esitti ideologian kaikkien historiallisten ja yhteiskunnallisten ympäristöjen heijastukseksi, ei yksin hallitsevien ryhmien.

Hallitseva luokka voi harjoittaa ideologista hegemoniaa politiikan lisäksi monilla kulttuurisilla keinoilla, väitti italialaisteoreetikko Antonio Gramsci (1891–1937). Ideologiaa voi siten pitää ajattelukäytäntönä, joka limittyy aineellisiin ja havaittaviin käytäntöihin. Tässä mielessä jokainen voi olla filosofi. Ideologia on jotain meissä ja meille tapahtuvaa – ranskalaisfilosofi Louis Althusserin (1918–1990) mukaan ideologia leviää julkisuuden piiristä myös yksityiselle alueelle.

Amerikkalainen antropologi Clifford Geertz (1926–2006) esitti ideologiat kulttuurisymbolien järjestelminä, jotka kantavat sosiaalista merkitystä. Symbolit ilmentävät todellisuutta ja tarjoavat kartat, joita ilman yksilöt eivät voisi suuntautua yhteiskunnassaan.

Ideologisilla perinteillä voi olla huomaamattomasti vaihtelevia lyhytaikaisia jatkuvuuksia.

Ludwig Wittgensteinin (1889–1951) tunnetun lanka-analogian mukaan langan lujuus ei riipu yksittäisistä säikeistä, vaan joukosta limittäisiä kuituja, jotka vaihtuvat huomaamatta. Esimerkiksi erilaisilla liberalismeilla on niin limittäisiä kuin erillisiä piirteitä. Sanat saavat merkityksensä merkitysten verkostossa. Kaikki liberalismit korostavat vapautta, mutta mitä ’vapaus’ kulloinkin ja kenellekin tarkoittaa, voi vaihdella suuresti.

SAMOISTA KÄSITTEISTÄ ERILAINEN KAAVA

Eri ideologiat sisältävät eri aikoina vaihtelevia poliittisia ydinkäsitteitä, kuten vapaus, tasa-arvo, auktoriteetti, demokratia ja oikeudet, joita yhdistellään kaavoiksi. Muut poliittiset käsitteet saavat merkityksensä suhteessa ydinkäsitteisiin ja kaavoihin. Siten eri yhteiskuntaryhmät voivat tehdä osin samantyyppisistä aineksista varsin erilaisia huttuja. Syyskuun toisen päivän uutinen

IDEOLOGIA ON JOTAIN MEISSÄ JA MEILLE TAPAHTUVAA.

on suurituloisimman promillen suhtautuminen köyhiin ja työttömiin, jotka eivät tiemmä kanna vastuuta ja ovat siten itse syyllisiä tilanteeseensa. Perityn omaisuuden kasvattaminen ja siirtäminen jälkipolville on sitä vastoin erityisen vastuullinen tehtävä.

Biologia ja taloustiede ovat Freedenin mukaan konservatiiveille kaksi tiedettä ylitse muiden. Talouden kaikkivaltaisuus liittyy vähintään yhtä selvästi uusliberaaliin fundamentalismiin. Biologia ja jälleen kerran esiin kaivetut väitteet siitä, että ihmisen kehitys olisi vain geneistä kiinni, voivat vaikuttaa koulutuspolitiikkaan uusina taka-askelina ja oikeutta säästöt.

Ideologioita paitsi tuotetaan, myös kulutetaan, ja ne alkavat elää omaa elämäänsä riippumatta siitä, mitä niiden muotoilijat ovat ehkä alun perin tarkoittaneet. Käytännön politiikassa epämääräisyys on hyve, ei haitta. Keskustelun ideologisointi koostuu kirjoittajan mukaan hienovaraisesti hämmennetyistä rationaalisista ja ei-rationaalisista argumenteista. Eri ideologisiin suuntauksiin liittyy myös erilainen käsitys ajasta. Freeden pitää ideologioiden piirteinä sitä, että ne ”yhdistävät valikoivasti sekä diakroniset että synkroniset tosiseikat neuvokkaan mielikuvituksen verkkoon” (s. 89).

MAKRO JA MIKRO

Freeden jakaa ideologiat kahtia. Yhtäällä ovat makroideologiat, kuten liberalismi, konservatismi, sosialismi ja fasismi. Toisaalla ovat mikroideologiat, jotka voivat heijastella globaalia samankaltaistumista, kuten mcdonaldisaatiota mutta myös erilaistumista, ideologioiden fragmentoitumista. Uudet yhteiskunnalliset liikkeet ovat nostaneet esiin niin vaihtoehtoiset elämäntyyli, osallistuvan demokratian kuin erilaisten ryhmien kunnioittamisen, mutta fragmentaatio voi toisaalta tehdä yksilöt alttiimmiksi kontrollille ja manipulaatiolle.

Kirjoittaja pohtii, millaisin analyttisin välinein voisi tutkia uutta nostetta saaneita ideologiaperheitä, joita ovat esimerkiksi vihreys, feminismi ja nationalismi, jotka eivät makroideologioiden tavoin väitä agendaansa kaiken kattavaksi. Uudet feminismin suunnat eroavat varhemmista muun muassa siinä, ettei enää kamppailla yksin vallitsevien poliittisten käsitteiden, kuten vapauden ja oikeudenmukaisuuden, merkityksistä vaan pyritään myös politisoimaan ”epäpoliittisia” käsitteitä.

Kirja loppupuolella paneudutaan myös visuaaliseen sekä tunteisiin vetoavaan esitystapaan. Diskurssien maailmoja käsittelevässä luvussa erityisen havainnol-

linen on Amerikan vuoden 1776 itsenäisyysjulistuksen ote nähtynä politiikan filosofin, kriittisen diskurssianalyytikon ja ideologian analyytikon silmin (s. 124–126).

Freeden katsoo, että jälkistrukturalistit ja -marxilaiset käyttävät ’ideologiaa’ abstraktina teknisenä terminä. Sitä pidetään hämmärrettyinä tapana esittää todellisuutta. Ideologia pakottaa elämään rakenteellisen tai psykologisen pakon maailmassa, jossa ”pakotiet on merkitty huonosti ja osoittautuvat tavallisesti umpikujiksi” (s. 130). Ideologioista puhuminen yksikön sijasta monikossa muistuttaisi siitä, etteivät kaikki diskurssit kuitenkaan ole hegemonisia.

Mitä on ideologia -teosta voi suositella aihepiiristä kiinnostuneille. Hyvin jäsentyneenä ja sivumääräänsä nähden varsin monipuolisena se soveltunee yliopistojen oppikirjaksi. Frankfurttin kriittisen koulun ajattelijoiden esittelyä jää tosin kaipaamaan. Koulutuspolitiikasta kirjassa ei erikseen puhuta, mutta se, mitä politiikasta puhutaan, sopii myös koulutuspolitiikkaan, joten kirja on tältäkin kannalta hyödyllinen jäsenyys.

JUSSI ONNISMAA

FT, dosentti, työnohjaajakouluttaja
Werka kehitys Oy